

Odlišnost a nuance v řešení ženské problematiky v jednotlivých socialistických zemích jsou spíše drobné, v jisté míře reflektují rozdíly historicko-ekonomického vývoje a netýkají se základní orientace, kterou lze zhruba charakterizovat těmito trendy: prudkým růstem zaměstnanosti žen, prudkým zvyšováním jejich vzdělanosti, technizací vzdělání, pomalejším zvyšováním účasti žen na řízení ve sféře ekonomické i politické, odlehčováním tradiční zátěže žen pomocí rozvoje služeb a společenské péče o dítě.

I za předpokladu těchto společných trendů však pro nás mohou být některé náměty a zkušenosti z jiných zemí poučné.

Eva Bártová

Zeny ve Švédsku

O Švédsku, které je vyspělou kapitalistickou zemí, se často hovoří jako o vzoru pro sociální zákonodárství a je nezdárka ve svých vymoženostech srovnáváno i s naší republikou. Přinášíme excerpty z oficiálního materiálu zpracovaného k Mezinárodnímu roku ženy Elisabet Sandbergovou, která je členkou tzv. *Poradního výboru pro rovnoprávnost mezi muži a ženami při švédské vládě*. I tento materiál ukazuje na vážné problémy švédských žen, které nespočívají ani v pozave, ani v národních rysech, ale především v existenci kapitalistického způsobu výroby. Švédské sociální zákonodárství je nejlepším plodem buržoazní demokracie v současné době. Neodstraňuje však ani nezaměstnanost, ani hlubokou nerovnost v odměňování mužů a žen, ani profesní omezenost žen a všechny další rozpory podmíněné třídními antagonismy kapitalistické společnosti.

Základní občanská práva byla ženám ve Švédsku přiznána později než v jiných evropských zemích, což se přisuzuje skutečnosti, že zde došlo k průmyslovému rozvoji později než v ostatních kapitalistických zemích. První ženské organizace se začínaly tvořit na konci devatenáctého a na začátku dvacátého století. Celonárodní organizace pro boj za politické volební právo žen byla založena v r. 1902. Všeobecné a rovné volební právo všem občanům, tedy i ženám, bylo přiznáno teprve v r. 1919. V r. 1920 byl vydán tzv. manželský zákoník, který přiznával vdáným ženám stejné právní a ekonomické postavení jako jejich manželům.

Koncem dvacátých let tohoto století bylo svobodným ženám sice přiznáno právo na práci, ale v období velké krize v třicátých letech bylo značně okleštěno. Až do r. 1939 nebylo nezákonné, když zaměstnavatel odmítl přijmout ženu, která se zasnoubila, vdala nebo očekávala dítě. Teprve od r. 1945 se přiznává ženám právo na práci téměř ve všech povoláních.

Vydávání zvláštních zákonů na ochranu pracujících žen bylo zpočátku nepopulární

i mezi ženami samými, neboť bylo považováno za metodu, jak ženám uprát právo na lépe placené zaměstnání. Proto první konference sociálně demokratických žen, která se konala ve Stockholmu v r. 1907, se vyslovila proti zákazu noční práce žen. Tento zákaz však byl přes velký odpor prosazen v r. 1909 nejprve v některých průmyslových odvětvích a později byl rozšířen na veškerou výrobu a řemesla a platil do r. 1962. V současné době platí pro noční práci mužů a žen stejné předpisy. Výjimka se týká pouze dolů, kde ženy musí mít k práci povolení. Jediný bezpodmínečný ochranný zákon pro všechny ženy stanoví, že ženy nesmějí pracovat s olovem. Další ochrana se pak týká mateřství.

Zaměstnanost švédských žen postupně rostla. V letech 1965–1974 se zvýšil počet zaměstnaných žen s dětmi mladšími 7 let. Zatímco v roce 1965 bylo zaměstnáno jen 37 % takových matek, v roce 1974 to bylo již 57 %.

Od r. 1965 do r. 1974 vzrostl počet zaměstnaných žen ve Švédsku o 300 000, zatímco počet zaměstnaných mužů klesl téměř o 30 000. Ekonomický růst, k němuž v období 1965 až 1974 ve Švédsku došlo, byl by stěží možný, kdyby ženy nenastoupily do zaměstnání.

V r. 1974 byly ve Švédsku zaměstnány 4 milióny obyvatel (při celkové populaci více než 8 miliónů lidí), z toho 1,6 miliónu žen. Nejvíce žen (225 300) vykonávalo kancelářskou práci, dále 242 400 žen pracovalo ve zdravotnictví, 212 000 žen pečovalo o staré osoby a děti a pracovalo v kuchyních. 127 200 žen bylo zaměstnáno jako prodáváčky, 124 100 žen vykonávalo dozorní a úklidové služby, 98 200 žen se zabývalo výchovnou činností, 72 700 žen pracovalo jako účetní a pokladní a 69 600 žen působilo v takových službách, jako například v kadeřnictví, prádelnách, čistírnách apod. V takzvaných ženských povoláních pracovalo celkem 81 % všech zaměstnaných žen a jen 20 % všech výdělečně činných mužů. Došlo však i k částečnému pronikání žen do tradičních mužských povolání a v období 1965–1974 se zvýšilo procento žen pracujících v těchto povoláních (například v kovo-průmyslu z 2 % na 6 %, ve strojírenství ze 7,2 % na 10,6 %, v elektrárenském průmyslu z 5,4 % na 9,7 %, ve dřevozpracujícím průmyslu z 1,5 % na 5,4 % a u řidičů motorových vozidel a tramvají z 1,2 % na 3,5 %). Avšak to nic nemění na všeobecné tendenci, která stále převažuje, že většina zaměstnaných žen pracuje v malém okruhu společensky nízko hodnocených a špatně placených povolání.

Mnoho švédských žen současně pracuje méně nebo méně pravidelně než muži. Částečný pracovní úvazek je u žen obvyklejší než u mužů. Podle nové studie *Poradního výboru pro rovnoprávnost mezi muži a ženami* 650 000 švédských občanů pracovalo v r. 1964 méně než 35 hodin týdně (50 000 mužů a 600 000 žen).

U žen je též větší nezaměstnanost než u mužů. Relativní nezaměstnanost v r. 1974 činila u mužů 1,7 %, u žen 2,4 %.

Mimo pracovní proces bylo v r. 1974 celkem 1,2 miliónu obyvatel ve věku 16–64 let, z toho 30 000 mužů a 900 000 žen. Z mužů 125 000 studovalo a více než 100 000 bylo práce neschopných. Z žen 630 000 pracovalo doma, 120 000 studovalo a 75 000 bylo práce neschopných. Přitom méně než jedna třetina žen měla děti mladší 7 let.

Hospodářský život má v různých částech Švédska velmi různé formy. Ženy mají méně pracovních příležitostí, zejména v severních a severovýchodních oblastech, kde je místní hospodářství orientováno na tradičně mužský průmysl. Naproti tomu v jižním Švédsku a ve velkoměstských oblastech je zaměstnáno podstatně více žen.

Pokud jde o ekonomické postavení, svobodné i vdané ženy mají ve Švédsku značně horší postavení na trhu práce než muži. Příčin je celá řada. Ženy jednak vykonávají práce, které jsou tradičně nízko společensky hodnoceny a placeny. Zaměstnané ženy jsou též průměrně mladší než muži, protože starší ženy jsou převážně v domácnosti. Ženy odpracovávají v průměru menší počet hodin než muži, což rovněž ovlivňuje mzdy a platy.

Podle zprávy o příjmech z r. 1972 průměrný roční příjem muže činil 40 500 švédských korun, ženy 29 000 švédských korun. Mezi 112 000 zaměstnanci s nejnižšími průměrnými výdělky při plné pracovní době a celoroční práci bylo 70 000 žen.

Ve švédské rodině postupně dochází k určité ekonomické rovnosti mezi mužem a ženou. Od r. 1971 jsou příjmy muže a ženy zdaňovány zvlášť, zatímco dříve byly zdaňovány společně, jako je tomu doposud u příjmů ženatých a vdaných samostatně hospodařících osob a důchodců. Národní pojištění však stále předpokládá, že žena je v obživě závislá na muži.

Také stále trvá placení alimentů rozvedeným ženám. Alimenty však musí stanovit soud, který řeší každý případ individuálně, a je snaha, aby nebyly běžnou záležitostí. Obvykle se platí jen po dobu potřebnou pro přizpůsobení, tj. po dobu, v jejímž průběhu si žena najde práci. Není bez zajímavosti, že alimenty mohou být též přiznány rozvedenému muži.

Značného pokroku bylo dosaženo ve vzdělání žen. Formálně bylo stejné právo na vzdělání přiznáno ženám v r. 1928, kdy dívky získaly právo studovat na středních školách s maturitou. Předtím dívky mohly maturity dosáhnout jedině v soukromých školách.

V základní škole, která je devítiletá, získávají chlapci i dívky stejné vzdělání, a to i v takových předmětech, jako je hospodaření v domácnosti a ruční práce.

Střední škola trvá dva, tři nebo čtyři roky. Dívky na středních školách poněkud méně než chlapci, protože dívky většinou volí kratší dobu studia na střední škole.

Dívky převládají ve studiu svobodných umění a sociálních otázek, zatímco chlapci ve studiu technických a přírodních věd.

Podíl žen na univerzitách a odborných školách činí v současné době asi 45 %. Na těchto typech škol studují dnes mladé ženy téměř stejně často jako mladí muži a starší ženy studují dokonce častěji než starší muži.

Rovněž ve výkonu domácích prací došlo k některým změnám. Zatímco v třicátých letech bylo běžné, že v rodinách vyšších a středních tříd byly služebné, je to v dnešních domácnostech řídký jev.

Péče o domácnost však doposud převážně spočívá na ženách. Například výzkum z r. 1967 ukázal, že alespoň o dvě osoby v domácnosti se staralo 80 % žen proti 9 % mužů; 7 % mužů pomáhalo v domácnosti alespoň hodinu denně.

Odpovědnost mužů za péči o domácnost a o děti a přerozdělení tradiční dělby práce v rodině je předmětem živé diskuse.

Děti a výdělečné povolání znamenají doposud u mnoha žen neřešené dilema. Dříve se považovalo za přirozené, že tento konflikt je výhradním problémem žen.

V současné době se oficiálně prisuzuje dvojí role oběma rodičům a v emancipovaných kruzích je snaha nerozlišovat při péči o děti mezi mužem a ženou. Praxe je však taková, že hlavní díl povinností jak pokud jde o péči o domácnost, tak pokud jde o péči o děti připadá ženě.

Z 1,1 miliónu rodin s dětmi má téměř polovina jedno dítě a jen 40 000 rodin má čtyři nebo více dětí.

V r. 1974 mělo více než 400 000 předškolních dětí a průměrně 62 % všech dětí mladších 17 let (koncem r. 1973 byly ve Švédsku dva milióny dětí, z toho 785 000 ve věku do 6 let a více než 1,2 miliónu ve věku 7 až 17 let) zaměstnanou matku.

Zvýšená zaměstnanost žen posílila příjmy rodin s dětmi. Přesto jsou mezi rodinami velké rozdíly, k jejichž odstranění mají napomoci progresivní daňové sazby.

Opatření pro zvýšení účasti žen na výdělečné činnosti a veřejném životě nesměřují ani tak k rozšiřování institucí péče o dítě, ale spíše k tomu, aby muži přebírali více odpovědnosti za domácnost a děti. Přitom je zdůrazňován poznatek, že pro vývoj malého dítěte je významný úzký vztah k otci. První zákon nastolující změny v tomto směru vstoupil v platnost v r. 1974 a povoluje rodičům rozdělit si sedm měsíců dovolené po narození dítěte. Jak ukázala předběžná statistika, 30–40 % rodin ve Stockholmu této možnosti využívá. V případě nemoci dítěte se povoluje jednomu z rodičů 10 dnů dovolené pro péči o nemocného.

Veřejná činnost švédských žen je rovněž předmětem diskuse a kritiky ze strany pokrokové části veřejnosti. Švédským ženám bylo dlouho upíráno hlasovací právo a účast na politické činnosti. I když nyní tyto formální překážky byly odstraněny, je oprávně-

neňe kritizovano to, že i v současné době tvoří politiku muži podle mužských hodnot a pro muže.

Reakcí na praktické vyloučení žen z politického života je existence řady ženských organizací, které do jisté míry připravují ženy pro práci v jiných organizacích.

V posledních letech se ve Švédsku velmi diskutuje o problému stejné ekonomické a politické aktivity mužů i žen.

Je tématem knih, rozhlasových a televizních programů, studijních kurzů, konferencí, novinářských článků, politických manifestací apod. Zajímavé jsou i prognózy, podle nichž bude v r. 1980 pracovat téměř o 100 000 žen více než v r. 1974, zatímco se očekává pokles zaměstnaných mužů. Předpokládá se, že v r. 1980 bude pracovat 2,3 miliónu mužů a 1,8 miliónu žen.

Je v souladu s dějinným vývojem, že i ve Švédsku bude stoupat počet zaměstnaných žen a že také poroste jejich vzdělanostní úroveň. Avšak přes řadu vymožeností zůstává základním problémem této země (na jehož řešení závisí i hloubka a stabilita sociálního zákonodárství) likvidace kapitalistického zřízení, které může sice nabývat mírnějších forem, avšak neztrácí svůj antagonistický, ve své podstatě protilidový charakter.

Libuše Lišková

Ženy v rozvojových zemích: příklad arabských států*

Proces rozvoje hospodářsky zaostalých zemí třetího světa je významným momentem ovlivňujícím postavení žen v těchto oblastech. Rozvoj je heslem naší doby. Je i důležitým bodem programu Spojených národů. Na základě rozsáhlé analýzy, provedené jednotlivými komisemi OSN, vyhlásila tato organizace léta 1960–1970 za první rozvojovou dekádu a stanovila pro ni konkrétní cíle. Při závěrečném vyhodnocení bylo shledáno, že vytyčených cílů nebylo dosaženo, a proto pro období 1970–1980 byla vyhlášena druhá rozvojová dekáda. Mezi hlavní faktory, které narušily program rozvoje, patří nedostatečnost aktivní účasti žen ve výrobě.

V zemích třetího světa nabývá problematika žen v kontextu důrazu na celkový rozvoj nových rozměrů. Nejde již pouze o boj za rovnoprávnost, politická práva a pracovní ochranu, ale především o zapojení žen do společenské výroby na základě stejných podmínek, jako má muž a občan podílející se na odpovědnosti za rozvoj své společnosti.

Přitom je až dosud pracovní zapojení žen v těchto zemích velmi nízké. Statistická ročenka Mezinárodního úřadu práce z r. 1973 uvádí tyto podíly pracujících žen z celkového počtu žen:

Angola	4,7 %	1960
Argentina	16,4 %	1960
Bangladéš	10,8 %	1961
Brazílie	13,2 %	1970
Čad	14,7 %	1972
Ecuador	12,7 %	1962
Filipíny	21,3 %	1970
Chile	15,2 %	1971
Indie	11,9 %	1971
Indonésie	22,0 %	1971
Irán	8,3 %	1966
Kolumbie	11,6 %	1964
Kypr	24,2 %	1972
Mexiko	10,4 %	1970
Niger	6,1 %	1960
Nigérie	16,0 %	1963
Pákistán	5,5 %	1971
Panama	17,7 %	1970
Peru	14,4 %	1970
Salvátor	21,5 %	1971
Venezuela	13,1 %	1971
Zambie	16,6 %	1969

Pokud jde o arabské státy, jsou k dispozici data, která nezachycují stejná hlediska. V *Jordánsku* činilo v r. 1961 procento pracujících žen z celkového počtu žen 2,6; ženy zde pracují převážně v administrativě, školství, zdravotnictví a textilním průmyslu. Analogický údaj z *Bahrajnu* činí 3,3 %; ženy pracují téměř výlučně ve školství. *Kuvajť* udává v r. 1970 2 % zaměstnaných žen z ženské populace, a to ve školství a zdravotnictví. V *Alžírsku* činí toto procento 1,3, přitom se však ženy podílejí 25 % na celkovém počtu pracovních sil; vzrůstá zde jejich podíl v průmyslu a ve službách. V *Tunisku* jsou v zaměstnaneckém poměru 3 % žen a jejich podíl na celkovém počtu pracovních sil činí 12,5 %. V *Libyi* se v posledních letech počet ekonomicky aktivních žen zvyšuje. V r. 1971 činilo toto procento 4,5 % a v r. 1975 mělo dosáhnout 5,3 %. V *Libanonu* se ženy podílejí na celkovém počtu pracovních sil 17,5 % a v *Iráku* 2,3 %.

Faktory brzdící účast arabských žen v procesu hospodářského rozvoje

1. Nedostatek vhodných ekonomických projektů umožňujících využít pracovní síly, které jsou k dispozici.

Arabské země, právě tak jako všechny ostatní rozvojové země, které byly dlouho dobu pod cizí nadvládou, jsou zatíženy dědicím chudoby, nevzdělanosti a zaostalosti. Přestože již získaly politickou nezávislost, jsou imperialistickými státy udržovány v ekonomické závislosti různými půjčkami, orientovanými převážně do nevýrobních projektů. K tomu přistupuje importovaný západní model spotřeby, jenž také brzdí proces rozvoje.

* Emilie Naffová, autorka tohoto článku, generální tajemnice jordánské sekce Organizace arabských žen, je 20 let členkou Komunistické strany

Jordánska a členkou Mezinárodní demokratické federace žen. V rámci Jordánské organizace žen se věnuje výzkumu problematiky arabských žen.